

prihaja tako med samimi občinami kot tudi med občinami in državo.

Strinjam se z eno glavnih ugovitev pričujočega dela, da je lokalna samouprava brez čvrstih ekonomskih temeljev samo parodija ideje o lokalni demokraciji in dodajam, da je ta parodija našla plodna tla v večini obravnavanih držav. Avtorji namreč ugotavljajo, da Poljska in Slovaška spadata med najrevnejše lokalne samouprave v Evropi, saj porabita pod sto ameriških dolarjev na prebivalca občine v enem letu. Zato ponovno poudarjajo potrebo ali celo nujnost povezanosti med lokalno samoupravo in čvrsto državno ekonomijo.

Kljub mnogim težavam in negativnim predznakom celotne reforme lokalne samouprave, pa se seveda kažejo tudi pozitivni premiki: bili so konstituirani prvi in drugi (in medtem tudi tretji) predstavniški organi nove lokalne samouprave, izvoljeni na svobodnih, splošnih ter demokratičnih volitvah; vzpostavlja se ekonomsko partnerstvo med državo in lokalno samoupravo, izpeljani so bili že mnogi projekti lokalnega pomena.

Vsekakor bi bilo zanimivo ponovno izpeljati vsaj empirični del študije in skušati ugotoviti, kakšno je stanje na prostoru vzhodno-centralne Evrope danes, skoraj tri leta po izdaji recenziranega dela. Res je, da študija ni najnovejša, vendar kljub temu nudi kvaliteten vpogled v neko zgodovinsko obdobje, ki je bilo tudi za našo državo posejano z podobnimi težavami in ki smo ga tudi sami lahko spremljali čisto iz prve vrste. Zato ima ta knjiga za slovenske strokovnjake s področja lokalne samouprave čisto posebno vrednost.

Marko BOŠNJAK

Dragan Petrovec

Kazen brez zločina - prispevek k ideologijam kaznovanja

Studia Humanitatis, Ljubljana 1997, 225 strani

V drugi polovici leta 1998 je pri Studia Humanitatis izšla knjiga dr. Dragana Petrovca s privlačnim naslovom "Kazen brez zloči-

na". Knjiga je predelava avtorjeve disertacije, s katero je doktoriral leta 1997 na Pravni fakulteti v Ljubljani. Obsega 225 strani, njena vsebina pa je podprta z disertaciji primerno širokim obsegom uporabljene literature.

S predelavo disertacije je nastala posrečena izdaja, ki lahko zadovoljuje zahtevne bralce, podrobneje seznanjene z vprašanji kriminologije in penologije, hkrati pa tudi vse tiste, ki jih preprosto zanima vprašanje kaznovanja. Avtorju namreč v celoti uspeva podajati svoje misli v živahnem, skoraj enostavno berljivem slogu, hkrati pa ves čas vzdržuje nivo kakovostnega znanstvenega dela.

Knjiga je poleg uvoda razdeljena na osem poglavij. Avtor že v uvodu nakaže, čemu se sploh loteva starega vprašanja o namenu kaznovanja. Meni namreč, da marsikje bolj kot kriminaliteta narašča nasilje nad delinkventi, prehod iz relativno civilizirane in miroljubne družbe v kaznovalno pa mu vzbuja skrb. Hkrati ga vodi tudi razlog teoretične narave: že uveljavljeni kritiki absolutnih teorij o kaznovanju želi v svojem delu dodati dokaz, da so absolutne teorije v nasprotju s teorijo komunikacije. V uvodu za lažje razumevanje poda še razlago absolutnih, relativnih in mešanih teorij, napove pa tudi, da želi dokazati, da gre pri izrekanju in izvrševanju kazni za organsko povezan sistem.

V prvem poglavju avtor oriše tretmansko ideologijo, to je idejno opredelitev za vrsto postopkov in metod, ki naj bi vplivale na delinkvente, da bi spremenili vedenje in se prilagodili prevladujočim družbenim normam. Čeprav je avtor sam eden vse manj številnih trdnih zagovornikov tretmanske ideologije, pa je kljub temu nanjo pripravljen pogledati tudi kritično in tako korektno predstaviti na le njene prednosti, temveč tudi slabosti in praktične zlorabe.

Predstavitvi tretmanske ideologije sledi predstavitev njej nasprotnih neoklasicističnih idej o kaznovanju. Predstavitve teh idej se prepleta z njihovo kritiko - čeprav se je v veliki meri napajala na (potencialnih) zlorabah tretmana, neoklasicistično kriminološko misel pisec razume kot mešanico ščepca prizadevanj za varstvo človekovih pravic in prevladujoče količine želja po strogem kaznovanju.

Poglavju o neoklasicističnih idejah o kaznovanju dodaja poglavje o prispevku domače teorije k tem idejam: kot najpomembnejša teoretika, ki ju je mogoče šteti v ta krog, predstavlja Igorja Primorca (ki je sicer domači teoretik toliko, kolikor za domač štejejo ves prostor nekdanje Jugoslavije) in Boštjana M. Zupančiča. Primorac kot zagovornik čistega retributivizma, zanika moralnost utilitarnega pogleda na kaznovanje, saj bi bilo v tem primeru mogoče kaznovati tudi povsem nedolžnega človeka, če bi njegovo kaznovanje imelo boljše posledice kot njegova oprostitev. Navezuje se na Heglove misli, da se delinkvent s kaznijo osvobaja svojega delikta - potem, ko je kazen dosojena in izvršena, je stanje z vidika zakona tako, kot da se delikt ne bi bil zgodil. Kot pristaš načela "oko za oko" je Primorac tudi goreč zagovornik smrtno kazni. Sledi predstavitev Zupančičeve rekonstitutivne teorije o kazni, ki sicer ni klasična retributivistična ideologija, pa vendar jo z retributivisti povezuje nezanimanje za izvrševanje kazni in njegove posledice, temveč je že z dejstvom, da se kazen izreče in izvrši, dosežen glavni namen - po Zupančiču je slednji v tem, da se ponovno vzpostavi norma v imenu nje same in sklicujoč se nanjo samo.

Čeprav prva tri poglavja predvsem predstavljajo različne misli o kaznovanju, pa avtor pri tem ni suhoparno faktografski, temveč dodaja več veznih tonov v obliki slikovitih opazk, prilik in življenjskih primerov, ki učinkovito preprečujejo rigidnost, ki se drugim znanstvenikom pri pisanju vse prerada zgodi.

Prvim trem poglavjem sledi za širšo javnost morda najbolj sporno poglavje o družbenem nauku Cerkve in političnih razsežnostih (retributivnega) kaznovanja. V tem poglavju je pisec izrazito kritičen do različnih področij cerkvene ideologije in prakse, predvsem tistih, ki se nanašajo na delitev družbe na premožne in vladajoče ter revne in podrejene, na vprašanja družine, položaja žensk in svobode odločanja o rojstvih otrok ter na odnos do druge svetovne vojne, fašistične in komunistične ideologije. Avtorjeva stališča se dotikajo nekaterih širših temeljnih razpravljanih v slovenski družbi, so izrazito provokativna in kot takšna izzivajo

močno polarizirane odgovore bralca ne glede na strokovno področje, ki mu pripada.

Peto poglavje, z naslovom "Slepa ulica absolutnih teorij", je nosilno teoretično poglavje knjige, kjer avtor pokaže na nasprotje med absolutnimi teorijami oziroma retributivizmom in teorijo komunikacije. Watzlawickova teorija komunikacije med drugim namreč pravi, da ima vsako ravnanje, celo opustitev, značaj komunikacije za osebo, ki ima možnost tako ravnanje zaznati. Karkoli delamo, ima vpliv na drugega. Kaznovanje tako nikoli ne more ostati brez učinka v bodočnosti, zato sta temeljni napaški retributivne ideologije domneva o "čisti" kazni brez dodatnih sporočil in iz tega izveden sklep, da je kazen lahko brez vpliva na bodoče obsojenčevo vedenje. Kaj pomeni kaznovati, lahko ocenimo šele potem, ko je kazen izvršena. V petem poglavju avtor doda še nekatere druge kritične misli o absolutnih teorijah, predvsem na njihovo sklicevanje na absolutno svobodno voljo delinkventa pri odločitvi za ali zoper zločin, na izrazito povečevanje števila zapornikov in povečevanje represivnega odnosa do kriminalitete ipd.

V šestem poglavju pisec zapusti "mednarodne vode" in se najprej posveti vprašanju, v kolikšni meri slovenska kazenska zakonodaja pristaja na retributivizem in v kolikšni na utilitarnost. Kazenski zakonik (v nadaljevanju KZ) opušta načelno opredeljevanje namena kaznovanja, zato avtor analizira posamezne določbe in institute KZ v zvezi s kazenskimi sankcijami. Ugotavlja, da je vsaj pri polnoletnih storilcih kaznivih dejanj kriterij koristnosti podrejen kriteriju pravičnosti, kot ga razume retributivna ideologija, čeprav v slovenskem znanstvenem prostoru ni bilo niti ene argumentirane zavrnitve tretmanske ideologije ali prakse.

Sedmo poglavje predstavlja rezultate raziskave, ki jo je izvedel pisec sam, o namenu kaznovanja med slovenskimi kazenskimi sodniki in penologi. Sodniki sicer načeloma zastopajo namene generalne prevencije, onesposabljanja in retribucije, kljub temu pa v praksi že dlje časa sodijo "milo" - tudi v hipotetičnem konkretnem primeru so pokazali pretežno tretmansko naravnost. V primerjavi s sodniki pa penologi bolj sledijo

tujim trendom - verjetno ne toliko zaradi prilaganja tuji tehnologiji kot zaradi relativne udobnosti represivnega pristopa.

Sklepno poglavje predstavlja sintetiziran avtorjev pogled na ideologijo in politiko kaznovanja. Neoklasicistični obrat v kaznovalni politiki je po piščevem mnenju nosilce družbene moči razbremenil brskanja po samem sebi. Namesto tega in namesto družbenih razmer, so se v ospredju spet znašli kriminalci, psihopati in družbeno obrobje, vse brez pojasnjujočega ozadja. Ne glede na velike besede o kaznovanju pa tudi neoklasične smeri niso odgovorile na vprašanje, kolikšna kazen je prava. Nastopil je čas maščevanja, ki mu (tuja) sodišča podeljujejo legitimnost kot osnovnemu namenu kazni. Neoklasicistična teorija zanika možnost sojenja, ki bi upoštevalo različne situacije z vidika družbene in zlasti ekonomske moči. Ostaja pa vprašanje, kakšna naj bo pravična kazen in nepravični družbi. Avtor sam je mnenja, da je potrebno pravico do kaznovanja tudi soočiti s pravico do osebnostne rasti, razumevanja, empatije in emocionalne topline. Pravica do tretmana tako ni toliko nujna posledica kaznovanja, kot je izvirna pravica do oseb(nost)ne rasti. Iskre upora zoper zahteve neoklasicističnih ideologov se pojavljajo predvsem pri levih teoretikih. Najdragocenejše pa se zdijo tiste, ki jih prižigajo sodniki, ker navodila o sojenju in predpisane visoke kazni niso več v skladu z njihovo vestjo.

Dragan Petrovec v svojem delu ugotavlja izrazit obrat od tretmanske ideologije, ki pa nikoli ni imela le enega obraza, k retributivizmu. Ta obrat naj bi vsaj v svetu imel prevladujočo podporo predvsem v javnosti in politiki, opazno podporo pa tudi med teoretiki. S to ugotovitvijo se je mogoče v celoti strinjati. Zdi pa se, da ta obrat pomeni tudi primitivizacijo odnosa do namena kaznovanja in odmik od upoštevanja ugotovitev različnih znanosti, ki so neposredno ali zgolj posredno povezane s kaznovanjem. Poziv k strožjim kaznim je tako vse redkeje utemeljevan (razen seveda v teoriji), temveč pomeni skoraj mehaničen odgovor na kakršenkoli podatek o kriminaliteti. Če do utemeljitve že pride, ta počiva na argumentu sanae mentis rusticorum: strožje kazni -

manj kriminala. Takšno prepričanje v laični javnosti vztraja, čeprav nima resne podlage v empiričnih ugotovitvah.

Primitivizacija pa se ne kaže le v ignorantskem odnosu do znanstvenih spoznanj in obratu k domnevni "zdravi domači pameti", temveč tudi v popolnem nezanimanju za konkretnega delinkventa¹, za delovanje posameznikove duševnosti, za splošne družbene razmere, ki pomagajo generirati deviantne pojave ipd. Utemeljeno je tudi avtorjevo opozorilo o sodobnem nezanimanju za izvrševanje kazenskih sankcij (z avtorjem se gre strinjati, da ga ni mogoče gledati ločeno od namena kaznovanja) - kazensko pravo je tako podobno zdravniku, ki popiše simptome s površno postavitvijo diagnoze, nato pa zaradi ljubelega miru predpiše čimveč receptov, ne zanimajoč se, kaj se bo s pacientom poslej godilo. Končno je videti primitivizacijo odnosa do namena kaznovanja v povečevanju uporabe sile zoper nezaželene družbene pojave, kolikor seveda kultivizacija kot nasprotje primitivizacije pomeni opuščanje uporabe sile za urejanje medčloveških odnosov.

Pri tem ne gre zanikati, da imata retributivizem oziroma neoklasicizem v znanstveni misli skrbno dodelane teoretične temelje. Avtor se je z njimi spoprijel na dveh bistvenih mestih - delno je tem teorijam mogoče očitati nekakšen "larpurlartizem": logično koherentno utemeljevanje ekvivalentnega povračila za storjeno kaznivo dejanje, a brez zanimanja za konkretnega človeka. Hkrati pa je avtor s pomočjo teorije komunikacije pokazal, da te teorije poskušajo nemogoče: kaznovati brez učinka na delinkventovo bodoče vedenje.

Če so absolutne teorije v slepi ulici, čemu so torej na zmagovitem pohodu? Ali je pričakovati, da bodo kmalu trčile ob zid?

Na gornji vprašanji je nemogoče hitro, a ustrezno odgovoriti. Naraščajočo privlačnost retributivizma je nedvomno mogoče med drugim razložiti z ujemanjem primitivizacije odnosa do kaznovanja z nekaterimi drugimi družbenimi trendi, predvsem s plitvenjem in pozunanjenjem življenja, s polarizacijo in popreproščanjem pogleda na družbene procese in pojave ter z iskanjem instantnih, nezahtevnih in hitrih rešitev za

moteče pojave. Če absolutne teorije morda niso v slepi ulici (morda se lahko strogo kaznovanja in obseg zaporniške populacije povečuje do neomejenih razsežnosti), so gotovo na napačni poti, češar pa njihovi protagonisti bodisi ne priznajo (iz povsem osebno utilitarnih razlogov, ki bi jim pravzaprav morali biti nadvse zavržni) bodisi niso pripravljeni videti.

Tretman kot težja in tišja pot se vse bolj umika. Njegova usoda je podobna usodi socializma. V določeni meri se je kompromitiral s svojimi postopki, očitajo mu, da ni prinesel tistega, kar je obljubljal, za širšo javnost pa njegovi produkti niso tako privlačni kot produkti njemu nasprotnih ideologij. Njegovi preostali zagovorniki zatrjujejo, da pravi in najboljši model tretmana ni bil nikoli uveljavljen v polni meri. Morda bi kdo utegnil pripomniti, da je tretman prišel pre zgodaj za to stopnjo duhovnega razvoja človeštva.

Pustimo socializem ob strani, naj počiva v miru s svojimi slabimi in dobrimi stranmi -

tretman v nasprotju z njim ostaja živ, pa čeprav je večasih nekoliko šibkega zdravja. Tista ideja tretmana, ki jo zastopa tudi Dragan Petrovec, pa ima v sebi noto, za katero je nujno, da ne gre nikoli v pozabo, čeprav se mora za določen čas umakniti kakšni duhovno atavistični ideologiji kaznovanja. Državni in družbeni iles puniendi je potrebno soočiti, kot pravi tudi avtor sam, s pravico do osebnostne rasti - verjetno pa tako storilca kot žrtve (pri čemer ni nujno, da sta njuni pravici v medsebojnem neskladju, nasprotno!), pa tudi drugih oseb, ki se jih razmerje, vzpostavljeno ali porušeno s kaznivim dejanjem, posredno ali neposredno dotika. Prav v tej pravici je, naj bo še tako paradoksalno, potrebno iskati pravico in merilo za poseganje v družbena razmerja.

¹ *Kakor pravi angleški pregovor: If all you have is a hammer, everything looks like a nail (Če je vse, kar imaš na voljo, kladivo, vsaka stvar izgleda kot žebelj).*